

*Svetlana Gradinac**

ZAVRŠNA REČ ĐURE JAKŠIĆA NA SUĐENJU ZBOG PRIPOVETKE „RANJENIK“

Đura Jakšić (1832–1878) jedan je od najpoznatijih predstavnika srpskog romantizma. Svoj višestruki talenat izrazio je u poeziji, drami, prozi i slikarstvu. Ceo život bio mu je ispunjen lutanjima, selidbama, borbom protiv siromaštva, suprotstavljanjem lažnim autoritetima, borbom za elementarna ljudska prava. Rođen je u banatskoj Srpskoj Crnji, u svešteničkoj porodici. Mladost mu je obeležilo učestvovanje u srpskom pokretu 1848. i razočaranje zbog poraza ove revolucije i potonulih ideala, a celog života patiće zbog neispunjenih nacionalnih očekivanja i težnji. Zato će gorčina, buntovništvo, heroika i slobodarski zanos biti najčešći motivi njegovih dela. Posle prekinutog gimnazijskog školovanja, slikarstvo je učio kod Konstantina Danila, potom u Beču i Minhenu. Najduže je radio po palankama i selima¹ Srbije kao učitelj. Najkraće je živio u Beogradu gde je radio kao korektor državne štamparije.

Kada je 1876. Kneževina Srbija ratovala protiv Turaka za nezavisnost, Đura Jakšić, u to vreme već zdravstveno veoma oronuo, krenuo je iz Beograda na drinsko bojište da kao novinar i pisac prati ustanike i da svojim perom izveštava javnost o stanju na ratištu. Zadržao se nekoliko dana na Drini u vojnom logoru gde je sačinio zabeleške od kojih će kasnije, 1877, nastati pripovetka „Ranjenik“, pisana u romantičarskom maniru sa realističkim primesama, u kojoj Đura Jakšić kritikuje generala Ranka Alimpića zbog bezrazložnog povlačenja srpske vojske sa drinskog ratišta. Pripovetka je objavljena u velikom ilustrovanom kalendaru Orao za 1878. godinu. Već početkom februara iste godine okružno načelstvo Šapca podnelo je tužbu upravi grada Beograda protiv Đure Jakšića zbog uvrede i klevetanja generala Ranka Alimpića u pripoveci „Ranjenik“². Sudski proces je započeo 5/17. aprila 1878. Tom prilikom Đura Jakšić je izneo svoju odbranu.

* Profesor retorike u Srednjoj školi za ekonomiju, pravo i administraciju
e-mail: svetlana.gradinac@gmail.com

1 Simboličan naziv jednog sela u kojem je učiteljevao Đura Jakšić je Sumrakovac.

2 *Sabrana dela Đure Jakšića*, 1978, Pripovetke i druga proza, 2, priredio, predgovor i napomene napisao Dušan Ivanić, Slovo ljubve, Beograd, str. 553.

Bio je to još jedan obračun večito neprilagođenog pesnika romantičara sa nakaradnim režimom, sa poremećenim sistemom vrednosti, uvek uz dlaku onima koji su na vlasti i imaju moć, primajući i uzvraćajući mnoge udarce, boreći se za pravdu, istinu i slobodu. Tema Jakšićeve pripovetke „Ranjenik“ je susret i razgovor sa jednim Italijanom, bivšim Garibaldijevim borcem, koji je kao dobrovoljac došao u Srbiju da pomogne u borbi protiv Turaka³. Sa ovim iskusnim i neustrašivim ratnikom, čiji ideal je borba za slobodu, narator se upoznaje i razgovara u vojnoj bolnici u Beogradu gde mu se vidaju rane, a potom na brodu koji plovi Savom i kojim se ovaj borac vraća na ratište. U razgovoru on pominje svoje vojevanje u Italiji sa Garibaldijem, čuvenim revolucionarem i borcem za ujedinjenje Italije, nadarenim vojskovođom i čovekom iz naroda koji se uvek nalazio na čelu svojih pohoda i čiju je hrabrost i strategiju ceo svet poštovao. On poredi Garibaldija sa đeneralom Rankom Alimpićem čijoj je vojnoj formaciji dodeljen. Generala Ranka Alimpića, ovaj italijanski dobrovoljac i borac za slobodu, opisao je kao *„kicoša, s ufitljenim plavim brčićima, kosa onako frizerski uglađena, a na uniformi nigde nijedne prljave pegice; ponašanje mu je sasvim diplomatsko; na svakoga se ljubazno osmehne, rukuje se, razgovara o svačemu, samo ne o vojsci, ne o ratovanju! ... Kad se prohoda, to biva na hintovu, za njime jure konjanici u crvenim čakširama, mislio bi: gospodin je kum u nekakvim svatovima.“* Razlika u ponašanju se sama nametnula i dobrovoljac uzvikuje: *„O, moj sedi đenerale! Diko Italije! Ponose čovečanstva! Sad baš u ovome trenutku sećam se celoga sjaja tvoga, cele veličine na koju te viteška tvoja dela uzvisiše!“*

Jakšić je svoje junake u ovoj pripovesti motivisao na način kako to čine realistički pisci. Veoma slikovito dobrovoljac iz Italije opisao je i kako se general Ranko Alimpić ponašao u bici kod Bijeljine. Nigde ga nije bilo. Srpska vojska je napredovala, potiskivala Turke, a onda je stigla generalova iznenađujuća zapovest da se odstupi. *„Pred kime? Pred pobeđenima? Zašto? To osta za svakoga tajna! ... Pogružena, kao posle nekog žalosnog pogreba, ustupala je vojska lagano, korak po korak, nemo i žalostivno; nisi mogao čuti glasa, celom vojskom je vladala mrtva tišina... Krv se prolila, poštena srpska krv! ... Gospođa đeneralica, sa još nekim gospama, dočekala je svečano u Badovincima svoga pobeđonosnog đenerala. Neki koji su se ovde desili, kazuju da mu je umesto obične dobrodošlice pružila jedan lep bokor cveća sa starom rimskom izrekom: 'Bio, video i pobedio!'... Ostale lepe gospe i gospođice milostivo se nasmehnuše na njega i pokloniše se ... I on je uživao! Uživao je i onda kad je sva vojska pred njime defilovala, pa od toliko hiljada glasova nijedan se glas nije čuo koji bi veselo kliknuo: 'Ura!' ili 'Živeo đeneral!'“*

3 Marko Car je preveo pripovetku „Ranjenik“ na italijanski jezik.

Generala nije bilo ni u bitkama na Rači i na Međašima. Po njegovoj vojničkoj taktici general treba da bude sa svojim štabom daleko izvan topovskog domašaja.

Cenzura je odobrila štampanje ove pripovetke, verovatno iz previda, a tiraž u kojem je štampan ilustrovani kalendar Orao obezbeđivao je veliku čitanost.

Generala Ranka Alimpića Đura Jakšić je osenio ironijom i opisao onako kako su o njemu njegovi vojnici svedočili. Upravo takva predstava izazvala je generalovu reakciju, zahtevao je da okružno načelstvo Šapca podnese tužbu protiv Đure Jakšića.

Suđenje je izazvalo veliku pažnju javnosti, jer se poznati i u narodu omiljeni pesnik drznuo da kritikuje kukavičluk i nestručno vođenje bitke jednog kraljevog generala.

Evo završne reči Đure Jakšića u celini:⁴

Zločinac učini zločin.

Tu pravda zahteva da ga zemaljski sudovi, prema veličini izvršenoga zločina, osude strogo i nemilostivo; pa se često i za njega u samome zakonu a i u srcu sudija nalazi milosti.

A je li zločin pisati mirno, bezpristrasno, razlagati svoje misli o nekome i nečijem delanju pa i o svakoj osobi koja na čemu radi?

Ja mislim da nije!

Nastradin odža pravi na vrh brda vodenicu pa se tek posle pita, od kuda će vodu navrnuti?

Nema li tu narod pravo kad ga jasno ismeva?

Ja mislim da ima! Šta više da mu ni sami turski sudovi za tako ismejavanje ne bi zamerili!

Al' to je šala. Evo jednog ozbiljnijeg primera:

Napoleon I podiže do onda još neviđenu vojsku protiv Rusije ... Đenerali njegovoga doba savetuju ga da to ne čini, mislioci ga osuđuju, kritičari ga kritikuju, potomstvo onih u ruskom snegu smrznutih proklinje ga.

Pa ko je tu kriv? Ili on, što je toliku i tako dičnu vojsku upropastio, ili oni koji su ga kritikovali? Ja sam ubeđen da je Napoleonova krivica, a kritika njegovoga doba zaslužuje samo priznanja.

To su samo primeri koje sam naveo da razsvetlim stvar sa koje sam ovome sudu predat; i od kojega se nadam – ne milosti, jer gde krivice nema tu bi traženje milosti ili saučešća podličnije bilo. Ja od suda očekujem samo pravdu!

4 *Sabrana dela Đure Jakšića*, 1978, Prepiska, V, priredio, predgovor i napomene napisao Dušan Ivanić, Slovo ljubve, Beograd, str. 416 – 421.

Na tužbu načelnštva šabačkog sprovela me je ovdašnja policiska vlast, 24. ov. mes. varoškome sudu, i taj sud je našao da u mome delu ima krivice!

U tužbi se toj udara glasom: da sam ja u mojoj pripovetci „Ranjenik“ tendenciozno nasrnuo na g. Ranka Alimpića; i da sam time hteo njega u njegovome patriotskome delanju sprečiti, da sam ga tim mojim spisom u njegovoj zvaničnoj dužnosti uznemirio; i suviše: da sam u opisavanju svome tako daleko išao, da sam čak i našu davnašnju ideju: sjedinjenje srpstva hteo osujetiti! ... tako nekako stoji u tužbi? A najposle iz celoga spisa proviruje mrzost moja protivu g. đenerala ... Za tim se navode neki paragrafi, po kojima, po mišljenju ili po volji šabačkog načelstva, treba da budem, osuđen!

Po mome uverenju cela je tužba neosnovana!

Ja g. đenerala ne mrzim, niti ga imam radi čega mrziti; ta mi među sobom u celome veku nismo imali nikakvih uzajamnih radova, mi nismo imali prilike ni svađati se, ni mrziti se, ni miriti se! A da l' ga baš volim i poštujem kao n. pr. Ajduk Veljka, B. Horvatovića, Mijajla Ilijića? O tome nisam još moje srce ispitao, a i da sam, teško bi me šabačko načelništvo primoralo da mu i o tome računa dadem! Meni je kao piscu srpski đenerao isto ono što i drugi srpski vojnik! Uzvisi li ga njegovo junačko delanje nad običnim ljudima i ja ću se sa ostalom svetinom njegovoj veličini klanjati. Ostane li i posle tako sjajnih prilika malen i neznatan?... Onda, neka mi sud pokaže pisca koji će ga proslaviti!

Ja se sećam da sam jedanput za novce napisao jedan dosta lep nadpis na grobu jednoga čoveka, za koga je javno mnjenje govorilo da je kajišar; sećam se da je stih svršavao:

I mnoga suza teče za njim!

Građani se glasno smejaše, i okrenuše ceo moj ozbiljno smišljeni nadpis, u podsmeh: „Badava, Đuro, rekoše, istinu si napisao, mnogi plače za njim, jer je mnogoga upropastio!“

Ovo se ne može na g. đenarala odnositi, ali može na svakoga koji bi želio da ga više slave nego što je zaslužio! A da sam g. đenerala Ranka u njegovoj ratnoj zvaničnoj dužnosti uznemirio, to je šabačko načelstvo samo izmislilo:

Ja, n. pr. članove ovoga suda u njihovoj zvaničnoj dužnosti mogu samo ovde u zasedanju uznemiriti! A ako bi njina dela u kakvome listu, ili na kakvome javnom mestu bilo u vidu pripovetke, šale ili zbilje pretresao, sud bi me morao kao spravedljivoga ili nespravedljivog kritičara smatrati – i ništa više! ... A zvanična dužnost srpskoga savetnika i privremenog đenerala samo je u ratu i za vreme ratovanja, i u vršenju te dužnosti. Njega je samo neprijatelj sa naoružanom silom mogao uznemiriti, ili onaj buntovnik koji bi pokušao ili načinio neku bunu u njegovome logoru, a nikako ja, miran pisac jedne nevine pripovečice, koju sam slušao iz usta jednog ranjenika!

Dalje: ja sam tu pripovetku pisao avgusta meseca 1877 god. I u njoj se pripoveda i samo p r i p o v e d a o našem ratovanju u god. 1876. I onda kako sam ga mogao u zimušnjoj njegovoj dužnosti uznemiriti, kad u to doba ja ni sanjati nisam mogao, ko će sa drinskom vojskom upravljati! I kako me je ovaj sud mogao kao krivca pod preki sud staviti, kad u to doba, kad se knjiga štampala i rasprodavala, još nije bio proglašen preki sud?

A da je kalendar „Orao“ u kome je ta pripovetka štampana pre proglašenoga ratnog stanja cenzurom propušten, to sam g. cenzor napismeno svedoči a i ja evo javno prilažem jedan knjižarski oglas koji je u Srp. Novinama štampan, da je „Orao“ u grdno mnogo egzemplara naštampan i da se u knjižari Valožičevoj može dobiti ... To je javan oglas, i svaki koji je imao volju mogao je rečeni kalendar za 1 din. nabaviti! A posle moram i to primetiti: kad je i ako je g. cenzor mislio da se takom pripovetkom može i samoj opštoj stvari naškoditi, zašto je taku opasnu knjigu propustio? Pa i samo šabačko načelstvo moglo je za svoj okrug rasturivanje te knjige zabraniti, pa zašto nije to učinilo? Il' možda samo zato, da me posle može tužiti? ... Najposle zašto nije tu zabranu i sam g. đeneral izvršio? Ta zabraniti nešto da se u logor unosi, ili iz njega iznosi – tu vlast za vreme rata imaju i batalijoni i komandiri.

Iz svega ovoga što sam naveo, jasno će sud uviditi: da niti sam ja tendenciozno i sa mrzošću napao na ličnost g. đenerala, a još manje da sam ga u njegovoj zvaničnoj dužnosti uznemirio; i po tome, tužba načelstva šabačkog sasvim je neumesna! Jer ja nisam vlast vladu ili Njegovu svetlost kneza uvredio, te da se sama vlast zbog takog prestupa tužbom protivu mene podigne ... Šta više, ja po mome svatanju nisam ni g. đenerala uvredio, jer da sam to učinio, g. Ranko bi me sam sobom tužio, a ne bi valjda čekao da mu načelstvo šabačko na ovako neobičan, upravo, kod nas još nečuven način udoletvorenja pribavlja.

A da sam ja sa tom pripovetkom hteo ili nameravao i samoj ideji srpskog ujedinjenja smetati, o tome ne bi trebalo pred članovima ovoga suda ni da se pravdam, jer će bar ponekima od njih biti poznata moja dosadanja književna radnja, a naročito u poslednjem delu koje je u Beogradu zasebno odštampano za vreme sadanjeg hercegovačkog ustanka: „na mrtvoj straži“ u kome se jasno vidi pravac mojih misli i želja. Pa i u samoj pripovetci „Ranjenik“ hvale se junački sinovi Hercegovine, hvale Srbi i Crnogorci i njihini i naši junaci! A koji tako piše, taj valjda ne želi sprečiti ideju srpskog ujedinjenja?

Načelstvo je u kalendaru „Orlu“ sa crvenim plajvazom ispodvlačilo nekoliko rečenica u mojoj pripovetci, kao da su te rečenice kadre bile g. đenerala u njegovoj zvaničnoj dužnosti uznemiriti, njega vređati, pa čak i ideju srpsku sprečiti.

Podvučeno je:

Kako g. đeneral nosi čistu uniformu, ušiljene brkove; kako se s vojnicima ne razgovara o ratovanju; kako se po logoru voza na hintovu kao da je u gospočki svatovi, kako su ga gospe i gospođice pri povratku sa bojnoga polja lepo, pa i sa bokorom cveća uz lepu rimsku rečenicu: bio, vidio i pobedio! dočekale i još ima na više mesta podvučeno! Ja se uzdam u inteligentnost članova ovoga suda, da u tim svima rečenicama ništa drugo ne može videti: do jednu tanku boju, kojom je radi lepote same pripovetke, ceo taj moj spis bojadisan. – Ne kažem da se u celom delcetu ne bi po malo ironije moglo naći: šta više, ja bi mogao priznati da po negde ima i viceva, koji bi se od nekoga mogli i kao lična uvreda smatrati; ali u celoj pripovetci niko ne bi mogao naći namere da se opštoj stvari škodi, da se đeneral u svojoj dužnosti, u patrijotizmu uznemiri i t. d. i t. d. A što se tiče tvrđenja načelstva šabačkog da sam ja u pripovetci neistinito i neverno opisivao drinske bojeve, ta ja moju pripovetku „Ranjenik“ nisam ni nazvao istorijom, ili kronikom, nego prosto „skicom iz sr. ratovanja“!

I po svemu ovome šabačko načelstvo nije imalo pravo mene kao neka-kva narušitelja javnog poretka ili još nešto gore tužiti.

Ovome mome pravdanju prilažem jednu moju najnoviju pesmu, iz koje će sud lako moći uvideti kako ja prema našoj opštoj stvari dišem i mislim i prilažem knjižarski oglas iz Sr. Novina iz koga će se sud ovaj uveriti da se knjiga „Orao“ pre proglašenog ratnog stanja rasturivala, i tako da je ovaj sud pogrešio, što me je pod preki sud stavio, koju će pogrešku moći popraviti.

5 aprila 1978 god.

u Beogradu

Pokorni
Đura Jakšić
korektor u drž. štampariji

„Pokorni Đura Jakšić, korektor u državnoj štampariji“ poziva se na pravo na slobodu mišljenja i govora. Kako je ovaj govor bio namenjen odbrani od optužbe, svrstava se u sudski govor. Međutim, glavna njegova tema, borba za slobodu govora, kvalifikuje ga i u političko besedništvo⁵. Celim svojim životom i delom Đura Jakšić se borio za ostvarenje svog sna i ideala svih romantičara, zato on jasno kaže šta očekuje od suda: „Ja od suda očekujem samo pravdu!“ Za njega je pravda pravo na sve vrste građanskih sloboda, na prvom mestu na slobodu govora.

Đura Jakšić je svojom odbranom pokazao ne samo da je vešt govornik već i da poznaje mnoga pravila dobrog besedništva. Tako je na samom početku primenio princip *In medias res* napisavši: „Zločinac učini

5 O tome više kod Avramović, S., 2008, *Rhetorike techne*, Beograd, Službeni glasnik, str 334 – 341, Milić, A. D., 2006, *Srpski politički govor*, Beograd, Službeni glasnik, str. 15 – 20.

zločin“. Struktura njegove besede kao da je stvarana po svim udžbeničkim pravilima, on vešto bira primere kao dokaze, postavlja retorska pitanja (na koja često daje i odgovore) i sigurno polemiše sa sudijama i publikom, na pravim mestima koristi figure skromnosti, drži se provernih argumenata koje gradira i izvrsno zaključuje svoju besedu snažnom poentom. U odbrani su naglašene emotivnost i strastvenost kojima je pokriće bila borba protiv neistine i nepravde za koju se Đura Jakšić morao celog života boriti.

On navodi dva dobro izabrana i svima poznata primera. Jedan je lik iz narodnog predanja Nasradin Hodža, koga narod javno ismeva što pravi vodenicu na vrh brda gde nema vode, a drugi je najveći francuski vojskovođa Napoleon, koji je usred zime podigao silnu vojsku na Rusiju. Njegovi generali su ga zbog toga kritikovali, mnogi taj pohod nisu odobravali, a „potomstvo onih u ruskom snegu smrznutih proklinje ga“. Svi ti misleći i slobodoumni kritičari nisu bili optuženi i osuđeni. Naprotiv, njihova kritika je bila opravdana i dobrodošla.

Tužba je za njega neosnovana, jer on nije poznao lično generala Ranka Alimpića, nije imao prilike da s njim razgovara, ni da se svađa, niti da se miri. On ne kritikuje generala kao čoveka, već njegovo delo koje je u ratu bilo „maleno i nezatno“.

Jakšić poriče i optužbu da je svojim pisanjem uznemirio generala u njegovoj zvaničnoj dužnosti: „Njega je samo neprijatelj sa naoružanom silom mogao uznemiriti, ili onaj buntovnik koji je pokušavao ili načinio neku bunu u njegovome logoru“, potom završava svoju misao figurom skromnosti, „a nikako ja miran pisac jedne nevine pripovečice, koju sam slušao iz usta jednog ranjenika!“

Pripovetka je napisana 1877, a ratovalo se godinu dana ranije. Ako je njegovo pripovedanje tako opasno, zašto ga cenzura nije zabranila? Rasturanje kalendara Orao moglo se zabraniti i u šabačkom okrugu i tu zabranu mogao je narediti lično general. Ako je uvredio generala, što ga general nije tužio, već ga tuži šabačko načelstvo?

U tužbi se navodi da je autor nameravao ili hteo da naudi i samoj ideji srpskog ujedinjenja. Đura Jakšić se brani svojim delom, tj. pripovetkom koju je napisao povodom Hercegovačkog ustanka „Na mrtvoj straži“⁶ u „kojoj se vidi pravac mojih misli i želja“.

On priznaje da u njegovom „delcetu“ ima i malo ironije i viceva koje bi neko mogao smatrati kao ličnu uvredu. Ali nikako nema namere da se

6 I jedna od najpoznatijih slika Đure Jakšića nosi naziv „Na mrtvoj straži“ na kojoj prikazuje hercegovačke ustanike.

generalu naudi u njegovom patriotizmu i dužnosti. On takođe odbacuje tužbu da je drinske bojeve neistinito opisao i ne prihvata da je „nekakav narušitelj javnog poretka ili još nešto gore“, za šta ga tužba tereti.

Argument je i da se ilustrovani kalendar Orao distribuirao pre proglašenja ratnog stanja, pa mu ne može suditi preki sud. Kao najjači završni dokaz Đura Jakšić prilaže svoju najnoviju rodoljubivu pesmu.

Optuženi Đura Jakšić je nekoliko puta uručivao žalbu, jer je dva puta osuđen na 15 dana zatvora. Posle pet dana presuda je poništena i dat je nalog za ponovno suđenje. Presuda je potvrđena i 7. oktobra da bi potom apelacioni sud 16. oktobra doneo odluku da je suviše stroga, te je kazna smanjena na osam dana zatvora.

Generalovi ljudi, noću iz zasede, uhvatili su Đuru Jakšića i skoro na smrt ga pretukli, jer je uvredio sujetu generala Alimpića. Odluka apelacionog suda nije mogla Đuri Jakšiću biti saopštena, niti je mogla biti izvršena, jer je on u međuvremenu umro u 46. godini 16/28. novembra 1878. Ironično, smrt ga je spasla od izdržavanja kazne.

Tako je suđenje Đuri Jakšiću, pesniku „Otađzbine“, jedne od najimpresivnijih, najgromoglasnijih i najsnažnijih naših rodoljubivih pesama, stavljeno ad akta.

LITERATURA

1. *Sabrana dela Đure Jakšića*, knjige III i V, 1978, priredio, predgovor i napomene napisao Dušan Ivanić, Beograd, Slovo ljubve.
2. Deretić, J., 1983, *Istorija srpske književnosti*, Beograd, Nolit.
3. Popović, M., 1972, *Istorija srpske književnosti III*, Beograd, Nolit.
4. Avramović, S., 2008, *Rhetorike techne*, Veština besedništva i javni nastup, Beograd, Službeni glasnik.
5. Milić, A. D., 2006, *Srpski politički govor modernog doba*, Beograd, Službeni glasnik.

Dostavljeno Uredništvu: 28. marta 2018. god.

Prihvaćeno za objavljivanje: 22. maja 2018. god.